

## BESCHERMING VAN MOLLUSKEN

Een reactie en aanvulling op Kuiper's artikel in CB 174  
door

L.J.M. Butot

De ministeriële denkenenergie die zich onder meer heeft geuit in het koninklijk besluit van 6 augustus 1973 waarbij een aantal dieren onder de Nederlandse Natuurbeschermingswet werd gebracht, werd voor dat gedeelte althans, geleverd door de biologen van het Rijksinstituut voor Natuurbeheer. De minister werd over het resultaat van die denkenenergie geadviseerd door de Natuurbeschermingsraad (Besluit beschermde inheemse diersoorten, Staatsblad 488, 1973).

Nederland moest ten aanzien van de wijngaardslak de andere landen wel volgen. Na de beschermende maatregelen in het Zwitserse kanton Neuchâtel (1965) waarop andere kantons volgden, weken de Franse slakkenjagers uit naar Luxemburg. In ieder geval waren er daar dusdanige gevaren voor het milieu ontstaan dat de Luxemburgse wet het verzamelen van alle huisjesslakken heeft verboden (Butot, 1968 Correspondentieblad NMV no. 125 : 1331). Daarbij werd in feite beoogd het rapen van de wijngaardslak te verhinderen. Er bestond geen gevaar voor verdwijnen van de wijngaardslak uit de Luxemburgse fauna maar de verzamelaars veroorzaakten grote onrust onder de kleine zoogdieren en de vogels, en brachten schade toe aan de plantengroei (Butot, 1968).

In 1968 kwamen bij ons instituut de eerste klachten binnen over het grootscheeps verzamelen van wijngaardslakken in Limburg door buitenlanders: Fransen en Belgen. De toename van buitenlandse arbeidskrachten, gewend aan een slakkenmenu, deed daar nog een schepje bovenop. In Limburg werd in 1968 en 1969 door verschillende buitenlanders gelijktijdig op een zelfde gebied verzameld. Uit een langs de weg geparkeerde auto kwamen vier van emmers voorziene rappers die zich in linie over het terrein bewogen. Op gezette afstanden werd de oogst uit de emmers in de auto verzameld, waarna de verzamelaars de volgende 100 m gingen uitkammen. Aan deze praktijken moest een eind worden gemaakt. Het heeft tot het voorjaar 1974 geduurd toen tegen deze activiteiten met de wet in de hand kon worden opgetreden. De Maastrichtse kantonrechter heeft vanaf dat ogenblik de vele processen-verbaal gehonoreerd en fikse boeten uitgedeeld (Butot, 1976).

Het blijft discutabel of de zware achteruitgang van het Limburgse wijngaardslakkenbestand met de natuurbeschermingswet in de hand wordt tegengegaan. Van het uitsterven van deze soort binnen de Nederlandse reservaten was nog geen sprake. De bewakers konden op grond van andere wetten ter plaatse optreden. Buiten de reservaten lag dit anders. De Jachtwet en de Visserijwet waren per definitie ongeschikt. Het toen in voorbereiding verkerende Besluit ter uitvoering van art. 22 van de Natuurbeschermingswet bood de beste en snelste mogelijkheid tot ingrijpen. Dat ingrijpen was tevens noodzakelijk met betrekking tot de reservaten omdat door het geheel of gedeeltelijk wegvallen van de populaties buiten de reservaten de verzameldruk op de populaties binnen de reservaten zou gaan toenemen. Daarvoor zou een noodzaak tot versterking van de bewaking ontstaan.

Buiten Zuid-Limburg waren vooral cultuurhistorische belangen gediend met beschermende maatregelen ten opzichte van de wijngaardslak. Een aantal oude populaties van parken van kastelen, buitenhuizen en kloosters is reeds uitgestorven. Hier moesten we althans proberen om te redden wat nog aanwezig is aan cultuurhistorisch goed. De wijngaardslak is het enige "stinsedier" in Nederland.

Het is niet zo dat Nederland in de bescherming van de wijngaardslak voorop loopt. De noodzaak van beschermende maatregelen in Polen werd reeds in 1964 door Urbánski aangetoond al dan niet uit economische overwegingen. Dat de wijngaardslak in Nederland een heilige koe dreigt te worden ligt aan de interpretatie van de wet door het departement waar men in de verleende ontheffingen voor experimentele kwekers de clause heeft opgenomen dat niet aan de commercie mag worden geleverd. Levering aan wetenschappelijke instituten die een vergunning hebben, is wel toegestaan. Het departement heeft zelfs overwogen om maatregelen te nemen tegen de uit het buitenland ingevoerde conserven. De grote kruideniers en hoteliers bezitten namelijk geen vergunning die hun toestaat dode wijngaardslakken onder zich te hebben. Onze bedoeling was de Nederlandse populaties veilig te stellen en niet de conservenindustrie onmogelijk te maken.

Reeds voor de wijngaardslak in Nederland onder de Natuurbeschermingswet werd gebracht werd dit dier in het Zwitserse kanton Obwalden in absolute bescherming genomen (Besluit kanton nterwalden ob dem Wald<sup>8</sup> mei 1967), evenals in het kanton Schwyz (9 juni 1967), het kanton Solothurn (6 sept. 1968), het kanton Neuchâtel (16 febr. 1968) met mogelijkheid van ontheffing, het kanton Thurgau (11 nov. 1969), het kanton Zug (22 mei 1970), het kanton Schaffhausen (27 april 1971) met Unio pictorum en Anodonta cygnea, het kanton Freiburg (21 maart 1972) door het invoeren van een verbod voor de jaren 1972, 1973 en 1974, het kanton Wallis (30 aug. 1972) een verzamelverbod voor de jaren 1973, 1974, 1975, het kanton Freiburg (12 maart 1973) overeenkomstig het besluit van het kantonnaal bestuur van 21 maart 1972. Van de andere kantons hebben wij geen decreten beschikbaar. Uit de literatuur kunnen we nog toevoegen het kanton Waadt (Vaud): waar rapen alleen is toegestaan met vergunning (besluit van vóór 17 jan. 1973; Ellis, 1973) het kanton Bern: verbod van rapen voor handelsdoeleinden, gevolgd door een algeheel verzamelverbod (besluit van vóór 14 febr. 1974; Turner, 1974).

De structuur van de Duitse Bondsstaat maakt de wetgeving betreffende de natuurbescherming erg moeilijk. In principe is de wijngaardslak beschermd, maar de mogelijkheid wordt geboden op vergunning in bepaalde streken en op bepaalde tijden massaal te verzamelen. Er bestaat daar een "Verband zum Schutz der Weinbergschnecken e.V." waarvan de statuten te Grossheubach 10 dec. 1973 werden vastgesteld. Wie of wat daarachter steekt is nog onduidelijk. Beschermende maatregelen t.a.v. de wijngaardslak gaan in Duitsland terug tot 1913 (Baden). In Italië (Prov. Trente) is het rapen van alle Helix-soorten verboden van 1 april - 30 juni.

Ook in Oostenrijk is de wijngaardslak in enige vorm beschermd. De details van die maatregelen ontgaan mij nog. In Frankrijk staan blijkbaar de economische belangen van de bewoners der afzonderlijke gemeenten op de voorgrond. Geen enkele gemeente zal zich door een andere gemeente de kaas van het brood laten eten. Men wil beslist de kip die gouden eieren legt niet slachten, maar integendeel levend in eigen hand houden. De conservenindustrie moet blijven draaien. Dit kan wanneer in Europa met overleg wordt geoogst of wanneer men er in slaagt de wijngaardslak in voldoende aantallen te kweken. Het areaal in Nederland is te klein om daarvan op grote schaal te oogsten. Het areaal wordt bovendien door wegenbouw en stadsuitbreiding steeds kleiner. Een geslaagde kweektechniek die een hoge produktie mogelijk maakt zal arbeidsplaatsen bieden en deviezen opleveren want de afzetmogelijkheid naar Frankrijk is groot. Die techniek kan zeker gevonden worden wanneer de experimentele kweekpraktijk en het wetenschappelijk onderzoek in goed uitgeruste laboratoria hand in hand gaan.

Voor een lijst van in Nederland onder bescherming te stellen Mollusken komt op de eerste plaats *Spermodea lamellata* in aanmerking. De soort zal deze eerste plaats zeker moeten delen met *Vertigo moulinsiana*. Deze namen worden dan gevolgd door *Acicula fusca* en *A. lineata*, *Catinella arenaria*, *Chondrula tridens*, *Lauria cylindracea*, *Helicodiscus singleyanus inermis*, *Vitrinobrachium breve*, *Euco-bresia diaphana* en *Trichia striolata*.

Er is ernstig overwogen om ook deze dieren onder de wet te brengen. Na rijp beraad is daarvan afgezien, voornamelijk omdat zo'n maatregel onverkooptbaar is. Een wet die wordt uitgevaardigd moet worden gehandhaafd op poene van de facto niet meer geldig te zijn (abortuswetgeving). Er is een praktische onmogelijkheid van handhaving van zo'n wet wanneer het om minuscule, voor de opsporingsambtenaar onherkenbare dieren gaat. Dit geldt ook voor grotere "onherbare" dieren. Daarom zijn in het Nederlandse besluit niet de soorten genoemd maar wel de grotere taxa *Serpentes* (slangen), *Sauria* (hagedissen), *Salientia* (kikkers en padden) en *Caudata* (salamanders). Het opnemen van de term "*Gastropoda*" of "*Mollusca*" in het besluit is onmogelijk omdat tuinders en landbouwers dadelijk in het geweer zouden komen om de Tweede Kamer te activeren.

Een andere mogelijkheid die de opname van Molluskesoorten in de wet verhindert of tenminste moeilijk maakt is het op heterdaad betrappen van een overtreder door een opsporingsambtenaar. Deze zou een malacoloog, kenbaar aan geknield en gebogen of buikliggende houding, moeten opbrengen om hem ten burele te fouilleren. Daarna zou een deskundige moeten komen opdraven om de buit te determineren.

De enige mogelijkheid om deze zeldzame landslakken te beschermen is de bescherming van het terrein. Als deze terreinen al vrij toegankelijk zijn, mag men zich in geen geval buiten de wegen of paden bevinden. Het is ook niet toegestaan daar planten te plukken of dieren te vangen. De controle daarop ligt bij de eigenaar en zijn plaatsvervanger, de bewaker, die steeds onbezoldigd rijksveldwachter is. Het Mantingerbos te Westerbork is slechts onder bijzondere voorwaarden toegankelijk op aanvraag. Met *Vertigo moulinsiana* is ook *Spermodea lamellata* in Nederland uitgestorven, zij gelden althans als in Nederland uitgestorven soorten. Dit temeer omdat hun milieu werd vernietigd. Het Mantingerbos werd diepgaand aangetast door de ruilverkavelingen en de verlegging van de beek meer nog dan door de daar gepleegde strooiselroof en het verzamelen van te grote aantallen dieren. Het uitsterven van *Vertigo moulinsiana* is naar mijn mening te wijten aan het aantasten van de waterhuishouding en de wegen- resp. huizenbouw in de omgeving van Nuth-Schinnen.

De bescherming van een terrein kan verkregen worden

- a. door aankoop van dat terrein door de overheid, door particuliere natuurbeschermingsorganisaties of door natuurlijke personen die de bescherming beogen.
- b. door de Natuurbeschermingswet, die de minister in staat stelt bij een met redenen omklede beschikking een terrein als beschermd natuurmonument aan te wijzen. In overleg met de eigenaar wordt dan een beheersplan vastgesteld en subsidie verleend.
- c. door met eigenaren van natuurterreinen beheersovereenkomsten met de overheid te sluiten op grond van de Relatienota en de Bos- en natuurbijdrageregelingen.
- d. een mogelijke onteigening door de overheid in het algemeen belang.

Het zal de opmerkelijke lezer opvallen dat het ontwerp van wet waarover onze regering onlangs struikelde en ten val kwam, direct van betekenis is voor de kosten die het natuurbeheer met zich brengt.

Tenslotte de bescherming van Mollusken binnen de E.E.G. De International Union for Conservation of Nature and Natural Resources (IUCN) te Morges (Zwitserland) bracht in okt. 1975 een voorlopig rapport uit, gevolgd door een definitief rapport in febr. 1976, aan de Europese Gemeenschap over zekere aspecten van de bescherming van soorten die behoren tot de wilde fauna. Van de invertebraten wordt gezegd dat de grootste bedreiging wordt gevormd door aantasting van de habitat, door vernietiging van de natuurlijke vegetatie of door vervuiling. De handel in wijngaardslakken wordt beschouwd als een oorzaak van een ernstig teruglopen van het bestand in de toekomst, waartegen een aantal landen maatregelen hadden genomen. De parelmossel wordt bedreigd door watervervuiling en een te zware verzamelddruk, speciaal in de Bondsrepubliek en de Beneluxlanden. Gegevens die zouden kunnen leiden tot het opstellen van een lijst van beschermde soorten, zijn nog onvoldoende aanwezig. Ik nodig de lezers uit in dit Correspondentieblad deze gegevens aan te vullen. Speciale aandacht verdient o.m. *Cylindrus obtusus*.

De Raad van Europa afd. Milieu en Natuurlijke Welvaartsbronnen te Straatsburg heeft ook veel aandacht voor deze materie. Zij houdt zich momenteel bezig met het inwinnen van gegevens aangaande de bescherming van dieren door de bij de Raad aangesloten landen en de bestudering daarvan. Men heeft deze dieren in de volgende groepen ingedeeld:

1. Bedreigde soorten die in de lidstaten bijzondere bescherming behoeven (Bijv. Das, Otter, *Cylindrus obtusus*, Margaritana - alle soorten -, Pinna - alle soorten van de Middellandse Zee).
- 2: a. Soorten die in alle lidstaten bejaagd worden (Bijv. Zwijn).  
b. Bejaagde soorten, te vangen of te verzamelen soorten in een of meer lidstaten, terwijl die in andere staten beschermd zijn (Bijv. Marmot, Zeehond, Rendier, Zalm, Wijngaardslak, Zoetwaterkreeft).  
c. Soorten die economische schade veroorzaken, meestal in de landbouw (Bijv. Ratten, Muizen).
3. Soorten die in alle lidstaten bejaagd worden en als vlees in het jachtseizoen te koop worden aangeboden (Bijv. Hazen, Konijnen).

De schelpenhandel begint te worden of is reeds een fornidabele bedreiging vooral van mariene soorten. Volwassen *Strombus gigas* zijn op Curaçao en Aruba al niet meer aanwezig. Op Aruba vond ik hopen die bestonden uit uitsluitend halfwas schelpen waarvan de dieren waren geconsumeerd. Een excursie van personeel van Shell-Curaçao naar de Aves Eilanden, verslagen door De Kraa, laat lezen: "De schelpenzoekers begonnen de gevonden carco's (grote kinkhoorn) schoon te maken". De daarbij afgedrukte kleurenfoto laat 6 grote *Strombus gigas* zien opgehangen aan een geïmproviseerd rek waaruit de gestorven lichamen hingen te rotten. "Geen welriekende affaire in de brandende zon" schrijft de Kraa eronder.

De vissers die de schelpenhandel van materiaal voorzien houden hun vindplaatsen geheim. Vindplaatsetiketten met als teksten in de trant van "20 mijl Zuid van Ceylon" beginnen regel te worden, meer nog leest men alleen "Ceylon". De visser is er zich zeer van bewust dat een vreemde handelaar zijn vindplaats van een zeldzame soort wel eens in een collectie kan aantreffen en dan zijn eigen visser kan tippen. Hij alleen moet zijn vindplaats van een soort bevissen tot deze niets meer oplevert.

Daarom is de op 3 maart 1973 door de Verenigde Naties aangenomen tekst van een verdrag over de beperking van de internationale handel in uitstervende dier- en plantesoorten een goede zaak. Het noemen van soortnamen in zo'n tekst kan gevaarlijke gevolgen hebben.

Een "deskundige" kan gemakkelijk een nieuwe soort beschrijven die dan per definitie buiten de wet valt. Een tekst als: "alle soorten van het geslacht *Papustyla* in het bijzonder *P. pulcherrima* uit Nieuw Guinea" verdient dan de voorkeur. De opname van de Amerikaanse Unionidae in dit verdrag is terecht. De Amerikanen doen hier hetzelfde als Nederland deed met de wijngaardslak: het behoud van de eigen rijkdom nastreven. Toch zou het aardig zijn eens cijfers te lezen over de ten behoeve van de knopenindustrie in Amerika en elders geïmporteerde hoeveelheden van *Trochus niloticus*, *Turbo marmoratus* en *Pinctada*-soorten met de landen of zeeën van herkomst en de exporterende landen.

### Literatuur

- (Butot, L.J.M.), 1968 De Luxemburgse slakkenwet.  
Correspondentieblad Nederl. Malac.  
Ver. 125:1331
- Butot, L.J.M., 1976 De wijngaardslak in Limburg.  
Publicaties van het Natuurhistorisch  
Genootschap in Limburg reeks XXV (2-3)  
1975 p. 5-23
- Ellis, H.E., 1973 Snail hunters . . . The conchologists  
Newsletter no. 46 : 342 en in Nigeria  
Daily Sketch, quoted by Punch 17 jan.  
1973.
- Kraa, Ir. J.A. de, 1971 Expeditie naar de Aves eilanden.  
Olie, 's-Gravenhage, vol. 24(3):13-86.
- Kuiper, J.G.J., 1977 Bescherming van Mollusken  
Correspondentie blad Nederl. Malac.  
Ver. 174:621-623
- Secretariat of I.U.C.N., 1976 Report to the European Economic  
Community on Certain Aspects of the  
Protection of Species of Wild Fauna.  
Morges, Switzerland 72 pp.
- Turner, H., 1974 Die Weinbergschnecke im Kanton Bern  
(Schweiz) unter Naturschutz.  
Mitt. Deutsch. Malakozool. Ges. 3 nr.  
27:178 en Neue Zürcher Zeitung 14  
febr. 1974
- Urbánski, Jaroslaw, 1964 The apple snail *Helix pomatia* L.,  
its systematics, biology, economic  
importance and protection.  
Ochrona przyrody 29:215-254. Pools,  
met Engelse samenvatting.